
František J. Holeček: 12. březen 2000

- Církev nastoupila na novou cestu

12. březen 2000 - Církev nastoupila na novou cestu

Úvodník "La Civiltà Cattolica", roč. 151, č. 3597, 6. května 2000, str. 217 - 236.

František J. Holeček

[Ke stažení zde.](#)

Prosba k Bohu o odpuštění za viny, kterých se dopustili synové Církve ve druhém tisíciletí jejích dějin, vyslovená Janem Pavlem II. 12. března, o první neděli postní, vzbudila různé reakce, jak bylo třeba očekávat od nového gesta v dějinách Církve, jež, již svou podstatou, není snadné k pochopení. Dojem, který s sebou přineslo, byl. široce pozitivní; přesto však, stejně jako v laickém, tak i v katolickém táboře, nechyběly kritiky a výhrady. Někteří katolíci dokonce zůstali dezorientováni; protože se jim zdálo, že papežovo gesto otřáslo důvěrou v Církev, a dotknuto se jejích lásky k ní. Chceme především otisknout některé z mnoha hodnocení papežova gesta a pak se pokusit uklidnit ony katolíky, u nichž toto gesto vyvolalo rozrušení a vyvedlo je z míry.

Všechn (italský) národní tisk přisoudil události veliký význam a věnoval jí rozsáhlé zprávy a úvodníky. V *Corriere della Sera* přiznal jako první, 9. března, Indro Montanelli své "rozpaky" tváří v tvář gestu papeže, který "za sebou zanechá trosky Církve nebo přinejmenším té, kterou jsme již po dva tisíce let navyklí za takovou považovat a neseme si ji, i my laici, v krvi"; pak, 13. března, vyslovil Claudio Magris postřeh, že tváří v tvář "rozpačitosti, nejistotě a dokonce neshodě mezi některými věřícími a také mezi některými vysokými reprezentanty katolické hierarchie..., v sobě gesto Jana Pavla II. nemá nic skandální ho, až na odvahu... Jeho prosba o odpuštění má neoddiskutovatelnou velikost, dává pochopit sílu víry a zasluhuje si obdiv".

V deníku *La Stampa* z 12. března vidí v "rozhodném odhodlání" Jana Pavla II. žádat o odpuštění "jeho vytrvalou sílu a také to, že se vystavuje slabostí, jeho až z míry vyvádějící učenlivost vůči pravdě"; papežovo přání navrátit se ke křesťanským prvopočátkům, které se nezakládají na triumfu, ale na pokoře, nejistotě a stálém klopýtání". "Drama Církve", pokračuje, "nejsou ve skutečnosti hromady trosek a zbořeně zdi, které za sebou zanechá tento papež spolu s nezměrnými spory, kterým dal vzniknout. Ke sporům dochází, protože hromady sutě jsou již zde, před našima očima. Protože zdi již spadly. Protože Evropa už je oním kontinentem, popsaným ve *Fides et ratio*: kontinentem, který právě vychází z hrůz dvacátého století bez jakékoli víry. Neboť už dnes - tváří v tvář nebojovné, bezmocné Církvi, která už nemá armády kněží - žije, jedná, myslí "Jakoby Bůh neexistoval". Zkoumat minulost je smělým skutkem, který proslavuje katolickou Církev a zušlechťuje ji. Bude to plodný skutek, nebude-li hierarchiemi užito jako *trik* (escamotage). Nebude-li prostředkem ke smazání vin a zodpovědností a opětnému začátku dějin jako by se nic nebylo stalo".

Igor Man, když hovořil 13. března, opět na stránkách *La Stampa*, o Dni odpuštění, nazval ho "kopernikovskou revolucí". Podle něj 12. března začaly "pro Církev nové dějiny ... definitivním přechodem od triumfalismu k zamýšlení, od absolutismu k pokoře"; je to "obrat, který označuje bod, za nějž se nelze vrátet". Když pak připomíná, že Jan Pavel II. "je ochoten nově nahlédnout roli papeže", poznamenává: "Nyní již by bylo kontradiktorní pokračovat v udržování neomylnosti, jež přísluší Petrovu nástupci, papeži, když sám žádá o odpuštění stejně jako druzí a ještě více".

V deníku *La Repubblica* z 12. března Eugenio Scalfari hovoří o prosbě o odpuštění jako o "divadle (spettacolo), které je grandiózní směsicí jisté spirituality, jisté mystiky a jisté tetrálnosti". "A přece", pokračuje, "toto divadlo, které se odehrává před celým křesťanským lidem, neprobudilo a neprobouzí zvláštní účast a pohnutí. Řeklo by se, že se o tom nemluví (che non faccia notizia) a že se netýká nikoho krom papeže a úzkého kruhu jeho spolupracovníků; nezdá se, že by se křesťanský lid cítil jako kolektivní osoba alespoň něčím málo vinným. A pak, vinným čím? Vinami, spáchanými před osmi sty, pěti sty, dvěma sty nebo padesáti lety? Proč je dnes papež na sebe bere? Proč by se měli bít v prsa křesťané roku 2000 Jaký smysl má všechny tento vzrušený patos ve vyznávání hříchů, které už patří historii a na nichž a díky nimž Církev zbudovala sebe samu, vlastní organizaci, vlastní duchovní a časnou moc?". Pro Scalfariho nejenže je papežův akt vyjádření lítosti recitován "před prázdným hledištěm", ve své podstatě lhotejným, v němž není ani víra ani pokání, ale je také zbytečný. Papež totiž žádá, aby "lítost (pentimento = i změna úmyslu) byla trvalá a ne přechodná", aby se "křesťané vrátili ke svaté Církvi" a aby "víra nebyla jen formální liturgií, ale vědomým praktickým životem povinností, lásky, vzájemného odpuštění, společenství majetku. ... To žádá papež. Odpoví Boží lid?". Scalfari se domnívá, že křesťané mohou odpovědět jako jednotlivci, ale ne jako *ecclesia*: lidská podstata se nemění.

Ve stejném deníku zdůrazňuje Marco Politi, že papežovo gesto "náhle zbavuje Vatikán jisté nárokové neomylnosti"; zatímco Gad Lerner vyslovuje postřeh, že "taková historická událost se nemůže poměřovat vážkami diplomacie a politiky". V ní "se výrazně rýsuje velikost obratu, který definitivně potvrdil Karol Wojtyla: odvaha dovést Církev putující v čase vstříc Nebeskému Jeruzalému, tedy svatému, a vyrovnat se (fare i conti) s nevěstkou, která je protagonistkou kontroverzních lidských dějin. Obrat je upřímný (netto) a papež se modlí aby byl také definitivní. "Nikdy více", slíbil a prosil

o to". Lerner uzavírá: "Pravoslavní, Židé, muslimové, nevěřící, i mezi tisíci obtížemi oné krví potřísněné (insanguinata) události, která ještě dnes vymezuje hranice světa, se mohou poměřit s novou skutečností: papež požádal o odpuštění pokorným gestem, nezištným (gratuito), učiněným z jedné strany (unilaterale)".

V novinách *Il Sole-24 Ore* z 8. března Giancarlo Zizola, poté co zdůraznil, že zamýšlení nad hříchem uvnitř mystického těla překvapilo "ony církevní sektory, které ještě zůstaly zakotveny v obrazu Církve, imunní vůči zlu, "dokonalé společnosti", která výlučně vlastní pravdu", uzavírá: "Tím, že se bije do prsou, ve skutečnosti Církev předkládá bezprecedentní zřeknutí se integralismu".

V deníku *Il Giornale* z 11. března varuje Andrea Tornielli před "rizikem, že se vně Církve, ale i mezi věřícími, rozšíří idea, že dva tisíce let katolicismu byly dějinami ničemnosti a tmářství (oscurantismi). Je zde nebezpečí sumárních procesů na základě černých legend, které se prosadily do té míry, že se o ně ani neotřelo seriózní a dokumentované historické bádání. Je zde riziko, že se "Církvi svaté" přisoudí omyly, které spáchali duchovní (včetně papežů), a že se tak naznačí, že jestliže dnes papež žádá o odpuštění za minulost, zítra by mohl některý jeho nástupce učinit totéž ve vztahu k němu. Konečně je zde riziko, že se nastartuje nekonečná spirála požadavků, aby byla Církev donucena nahradit škodu za věci všeho druhu, jak to bylo vidět v minulých týdnech, kdy ochránci zvířat prohlásili, že očekávají zvláštní *mea culpa*, týkající se zvířat a vykáčení amazonských pralesů, a organizace homosexuálů zdůrazňovaly vhodnost prosby o odpuštění *ad hoc*, která by se jich týkala". Ve stejných novinách z 13. března napsal ještě Tornielli, poté co si vyslechl papežovu homilii, že "jeho poselství je prorocké, ale se současně se nevystavuje nedorozuměním", protože papež řekl: "Když chválíme Boha, který ve své milosrdné lásce, vzbudil v Církvi podivuhodnou žeň svatosti, misionářské horlivosti, úplného nasazení pro Krista a bližního, nemůžeme nevyznat nevěrnosti vůči Evangelium, do nichž upadli někteří naši bratři, zvláště ve druhém tisíciletí.. Z o to větších důvodů vyznáváme jako křesťané svou zodpovědnost za zlo přítomnosti.. A současně, když vyznáváme své viny, odpouštíme provinění, kterých se druzí dopustili na nás".

V deníku *La Repubblica* ze 14. března zdůraznil Enzo Bianchi, převor řeholní komunity v Bose, poté, co konstatoval, že gesto Jana Pavla II. se nezrodilo z politických kalkulací, ale z "namáhavého hledání jak věrněji žít a vydávat svědectví Evangelium", že "cenou této iniciativy, která vyplynula z jeho petrovského úřadu byla jistá institucionální osamělost, jisté nepochopení ze strany mnoha katolíků, jisté špatné pochopení ze strany nekřesťanů". Mluvicím tohoto nesouhlasu (disagio) se stal Vittorio Messori v *Corriere della Sera* z 12. března: nejdříve ocitoval některá místa z dokumentu Mezinárodní teologické komise *Paměť a smíření*, v nichž se odpovídá na kritiky, které by mohli někteří katolíci vyslovit vůči papežově prosbě o odpuštění, a v jejichž případech se zdá že je Messori vzal za své; pak zdůrazňuje, že "situace, která se vytvořila, činí neschůdnou únikovou cestu pro toho, kdo by se chtěl, jakkoli s rozpaky, utéci ve svědomí k tradičnímu katolickému postoji. Tedy svěřit se, ve víře, ujišťujícím (rassicurante) "Petrovu charismatu" a pak následovat s důvěrou - přese všechno - papežské direktivy. To je postoj, který, jak se zdá, už není dovolen (concesso). Právě Řím sám proklamuje slavnostně, že se mnoho papežů těžce mýlilo: velká část z nich, ve skutečnosti, podporovala nebo alespoň považovala za záslužné (meritorie) věci jako inkvizici, křížové výpravy, boj proti schismatům a herezím, nedůvěru vůči poválečnému judaismu, misijní proselytismus. Tedy věci, za něž se dnes žádá odpuštění od Boha a od lidí. Odtud plynou dramatické (ale úplně konsekventní) otázky katolíka, který chce takovým zůstat: "Jestliže se mýlili oni papežové, jak si můžeme být jisti, že se nemýlí ten současný? Kdo mne ujistí, že některý jeho nástupce nebude žádat o odpuštění za jeho prosby o odpuštění? Co se zítra stane s poslušnými katolíky, když jsou dnes docenění (rivalutati) jako proroci ti, kdo se postavili proti učitelskému úřadu papežů, a to i těch svatých? Současný hlas lidu (vulgata) na téma, například, lidských práv, pluralismu, dialogu, je opravdu jediným, nepřekonatelným kritériem, pro posouzení perspektivy víry?". Messori uzavírá: "Jsou to dramatické otázky, opakujeme. A pro věřícího dosti bolestné. Ale právě oddanost a věrnost nás nutí je vyslovit. Očekáváme tedy se synovskou důvěrou jasné odpovědi, které nám pomohou pochopit. A které nám budou oporou ve stále více namáhavém (travagliato) úsilí najít znovu jistotu (radost) katolíka, vděčného za učitelský úřad pro nějž se rozhodl (Magistero voluto), jako záruku pevného vedení, od Krista samého".

Zdá se nám, že tyto "dramatické a bolestné otázky" by měly být vzaty velmi vážně, protože, i když nejsou vysloveny s jasností, s jakou je formuluje Messori, jsou v hloubce ducha některých křesťanů a naplňují je zneklidněním ve víře a v jejich lásce k Církvi. Snažme se proto odpovědět na takové otázky a ujasněme si především některé eklesiologické principy.

Podle některých papežovo gesto, jímž požádal o odpuštění, zpochybnilo (ha messo in questione) neomylnost Církve a její svatost a tímto způsobem otráslo důvěrou křesťanů v učitelský úřad a dotklo se jejich lásky k Církvi. Co tedy znamená, že je Církev neomylná a kdy je taková? Neomylnost je nárokem (prerogativa) všeobecné Církve a nezávisí na lidských faktorech, ale výlučně na zvláštní pomoci Ducha svatého, kterou přislíbil Ježíš své Církvi, jejíž mocí se Církev nemůže mýlit, když učí definujícím aktem (con atto definitorio) nějaké pravdě, týkající se víry a mravů, jako zjevené Bohem, kterou by tudíž za takovou měli považovat všichni křesťané.

Tomuto nároku všeobecné Církve se těší učitelský úřad Církve, který je z Kristovy vůle svěřen apoštolskému sboru a Petrovi, jeho hlavě. Proto, když celý biskupský sbor, který nastoupil po apoštolském sboru, shromážděný na koncilu pod předsednictvím papeže, Petrova nástupce, definuje nějakou pravdu víry nebo mravů (morale) - a jedině tehdy, ale ne, když například vydává kanonické dispozice ohledně života Církve - nemůže se mýlit. Tím více, že to, co definoval jeden koncil, může být vyjádřeno lepším a úplnějším způsobem následným koncilem, ale nemůže to být popřeno nebo radikálně změněno. Témuž nároku neomylnosti se těší římský biskup, když promlouvá *ex cathedra*, tedy když vykonává svou funkci pastýře a učitele křesťanů a svou nejvyšší apoštolskou autoritou definuje nějakou nauku, týkající se víry a mravů (costumi), kterou má vyznávat (da tenersi) celá Církev (srv. I Vatikánský koncil, dogmatická konstituce *Pastor aeternus*, hl. 4., Denz.-Schönm. 3074): to se stalo jen několika málo případech v celých dějinách. Z toho je třeba vyvodit

závěr, že neomylnost nepokrývá veškeré učení papežů, kteří se proto mohli mýlit v leckterých (taluni) z jejich naučení a direktiv, aniž by se to dotklo neomylnosti, kterou Kristus přislíbil své Církvi.

Proto mohlo historicky dojít k tomu, že některé teoretické a praktické jednání (comportamenti) Církve a papežů bylo mylné, aniž by to kompromitovalo neomylnost Církve a papežů. Nejzřejmějším případem je snad potlačování hereze, ať již zbraněmi či inkvizičními procesy. Církve jistě nechybovala ani v rozeznávání, ani v odsouzení hereze: v tom jistě mohly být krajnosti (eccessi) a nepřesné interpretace, ale když Církve označila jako takovou (denunciando) a odsoudila herezi, konala svou povinnost říkat křesťanskému lidu co je v souladu s vírou a co je v rozporu s ní, aby ho udržela v evangelní pravdě. Mohla se ovšem mýlit, když se domnívala že musí potlačovat herezi silou, aby jí zabránila šířit omyl v křesťanském lidu. A v tom vskutku pochybila, protože pravda se prosazuje sama (s'impone da se stessa) a nemůže být vnucena silou. Nad tímto omylem a důsledky, k nimž dovedl křesťanstvo, musíme pociťovat bolest a zármutek, ne tak, že budeme rehabilitovat oběti, jako by byly zproštěny herezí, které jim byly přisuzovány, ale tak, že vyslovíme politování nad tím, že byly pro své heretické myšlenky odsouzeny k žaláři, nebo hůře, na hranici. Jinými slovy, Církve dnes nelituje, že odsoudila herezi, ale vyslovuje politování, že užila v potlačování hereze metody, neodpovídající Evangelium, i když soudní a trestní procedury byly mnohem spravedlivější a mnohem méně kruté, než ty, které v potlačování deliktů užívala světská moc.

Zde je však třeba základního rozlišení mezi omylem a hříchem. O omyl jde, když se myslí nebo soudí způsobem neodpovídajícím (difforme) pravdě a skutečnosti. Omyl proto nenáleží do řádu soudící inteligence, která posuzuje jako pravdivou, dobrou a spravedlivou nějakou skutečnost, která však objektivně buď není pravdivá, nebo není dobrá, nebo není spravedlivá. Takový omyl může být nedobrovolný a nepřekonatelný (invincibile): může tedy být nenahlednut nebo nechtěn jako omyl, a tudíž je možno se ho dopustit v dobré víře; a může být takový, že díky historickým okolnostem si ti, kdo mu podléhají, nemohou uvědomit, že se ho dopouštějí. O hřích naopak jde, když je zde vědomí, že to, čeho se dopouštíme, je špatné a je to proti zákonu božím a evangelnímu a. když, přestože víme, že konáme zlo, se ho dopouštíme dobrovolně. Ne každý omyl je tedy hříchem, ale je jím jen tehdy, když s vědomím že jsme v omylu, v něm zůstáváme a činíme to, co chápeme jako mylné.

Na základě takového rozlišení musíme říci, že potlačování hereze způsobem, jímž se uskutečňovalo v Církvi, bylo pravděpodobně nedobrovolným a nepřekonatelným omylem: nedobrovolným, protože se ho dopouštěla v dobré víře, tedy v přesvědčení; že slouží Bohu a víře a z důvodu nezbytnosti a povinnosti chránit křesťanský lid před bludem; nepřekonatelným, protože založeným na svého času obecně připouštěném axiomu, že jediné pravda má právo existovat a šířit se, zatímco blud nemá právo existovat a tudíž se v něm musí zabránit tomu, kdo doznává, že ho šíří: duchovní autoritě proto přísluší rozlišit a odsoudit blud takovým způsobem, aby ho ten, kdo se ho dopouští, odvolal pro svou spásu, a světské autoritě přísluší potrestat podle zákona toho, kdo v něm zatvrzele setrvává. To je to, co se dělo skrze inkvizici. Teprve v současnosti (recentemente) se pochopilo, že subjektem práva není pravda, ale lidská osoba, která má být respektována, i když vyjadřuje mylné názory, které musí být označeny jako mylné, ale jejichž projevy (manifestazione) nemůže být bráněno silou. V koncilní deklaraci *Dignitatis humanae* (č. 2) je řečeno, že "ve věci náboženství nikdo nemá být nucen; aby jednal proti svému svědomí" a že "právo na náboženskou svobodu se zakládá na důstojnosti lidské osoby".

Abychom pochopili přesný smysl gesta, k němuž přikročil Jan Pavel II: 12. března 2000, je třeba zdůraznit, že Církve, kterou má papež na mysli není Církve, jejíž minulost by sestávala jen z ničemností (nefandezze) a za níž by se proto bylo třeba stydět, ale Církve popsáná (disegnata) II. Vatikánským koncilem: "Církve, která ve svém lůně chová hříšníky, svatá a vždy potřebující očistění", jež proto "nikdy neopomíná konat pokání a obnovovat se" (*Lumen gentium*, č. 8). Tak se také papež modlil v prvním ze sedmi "vyznání" hříchů, které pronesl kardinál Gantin: "Pane Bože, Tvá putující Církve, vždy Tebou posvěcovaná v krvi Tvého Syna, v každé době zahrnuje do svého lůna členy (membri), kteří září svatostí, a jiné, kteří v neposlušnosti vůči tobě protiřečí vyznávané víře a svatému Evangelium". V homilii pak "chválil Boha, který ve své milosrdné lásce, vzbudil ve své Církvi podivuhodnou žeň svatosti, misijní horlivosti, úplného nasazení pro Krista a bližního".

To znamená, že pro papeže to, co je "první a hlavní" v Církvi, je svatost. Církve je vskutku svatá, protože je v ní přítomen Kristus, hlava Církve, se svou milostí; protože je oživována (animata) Duchem Svatým a obohacována jeho charismaty; protože je v ní věrně uchováváno Slovo Boží; protože je nástrojem posvěcení lidí prostřednictvím svátostí; protože v ní během staletí jejich dějin rozkvetla neuvěřitelně mimořádným způsobem křesťanská svatost, ať již hrdinská či řádná (ordinaria); protože ve svých bezpočetných mučednících vydávala až k prolití krve svědectví své víře a Ježíši Kristu; protože ve svých misionářích zanesl zvěst Evangelia do celého světa za cenu nezměrných obětí a nevýslovného utrpení; protože podnítila během celých svých dějin nekonečnou řadu skutků lásky (opere di carità). Proto nejsou dějiny Církve jakousi pochmurnou a úděsnou "černou legendou".

Ale svatost Církve, protože sestává z křehkých a hříšných lidí, stojí vždy po boku hříchu. Katolická Církve není jakousi církví "čistých", "vyvolených", "spravedlivých", ale Církví svatých a hříšníků: proto má vždy zapotřebí očistění od zla, které v sobě nese, a tudíž má vždy zapotřebí prosit o odpuštění boha za hříchy svých hříšných údů. To, co udělal Jan Pavel II., je to, co má vždy dělat svatá Církve Boží: postavit se k patě kříže, aby prosila o Boží odpuštění. Proto jeho gesto nesmí ani pohoršovat ani znepokojovat křesťany, jako by v nich budilo dojem, že nepatřičně (indebitamente) ponížilo Církve a otráslo důvěrou katolíků v to, že je jejich učitelkou víry a vede je k Bohu.

Zvláštnost (la specificità) gesta z 12. března spočívá ve skutečnosti, že Papež, s cílem umožnit Církvi, aby zahájila třetí tisíciletí svého života s očistěným duchem, chtěl prosit Boha o odpuštění za hříchy, kterých se dopustili křesťané každého řádu a postavení ve druhém tisíciletí, zvláště za ony hříchy, které nejvíce urazily Boha a ublížily lidem a tudíž představovaly vážnější odchylku od Evangelia. Připomenul viny, spáchané ve službě pravdě tím, "že se

užívaly neevangelní metody" a "metody nesnášenlivosti"; připomenul hříchy, "které rozervaly jednotu mystického Těla a zraňovaly bratrskou lásku"; hříchy, kterých se nemálo křesťanů dopustilo vůči Židům; hříchy, spáchané proti lásce, míru a právům národů a nedostatek úcty vůči kulturám a náboženstvím; hříchy, které se dotkly důstojnosti ženy a hříchy proti jednotě lidského rodu, když se souhlasilo s postoji rasismu a vylučování jiných národů; hříchy spáchané proti základním právům osoby, ke škodě zneužívaných nezletilých, chudých, a nenarozených zabitých v mateřském lůně.

Když papež připomínal tuto nezměrnou masu hříchů a prosil za ně Boha a lidi o odpuštění, nepovýšil se na soudce druhého tisíciletí Církve: soud o provinění jednotlivých osob ponechal výlučně Bohu, stejně jako dopustil, aby to byli historici, kdo určí, co všechno v jednotlivých událostech druhého tisíciletí záviselo na doktrinních omylech, předsudcích, vášních, a co na skutečném a pravém zlovolném jednání, vedeném nenávistí, hladem po bohatství a po moci, pohrdáním ostatními, vyhledáváním hanebných rozkoší ke škodě slabých osob (dalla ricerca di piaceri infami a danno di persone deboli): dětí a žen, osob nebráněných nebo neschopných se bránit. Proto nevyjmenovával osoby nebo události, jak by někdo byl požadoval - například Hans Küng v deníku *La Repubblica* z 13. března -, protože kdyby tak byl učinil, osoboval by si místo Boha, který je jediným soudcem lidí a lidských dějin. Předložil jen milosrdnému Bohu hříchy synů Církve druhého tisíciletí, které jedině On zná a soudí, aby skrze Jeho odpuštění "paměť", tedy minulost Církve, která ji ještě dnes zatěžuje, byla "očistěna", a Církev mohla vstoupit do nového století hluboce obnovena. Současně nabídnut odpuštění Církve za pronásledování, násilí (angherie), olupování (spoliazioni), kterých se jí dostalo v uplynulém tisíciletí a které se dnes snaží zapomenout, aby připomínala jen viny křesťanů. Přesto si papež přál, aby jeho gesto bylo nezištné (gratuito): nevyžadoval tedy, aby druhí prosili o odpuštění za utrpení, způsobené Církvi a křesťanům.

Je zřejmé, že papež mohl vyslovit prosbu o odpuštění za hříchy, kterých se křesťané dopustili ve druhém tisíciletí, protože Církev je "jedna" jak z dogmatického, tak historického hlediska, tedy je v průběhu věků stále táž a nese v sobě celou svou minulost svatosti a milosti, ale i vin a hříchů: proto, jako považuje za své plody, které v ní přináší Duch Svatý, a raduje se z nich, tak na sebe bere minulé i přítomné hříchy svých synů a rmoutí se pro ně, hříchy, které ji "zranily", a stále prosí Boha, aby ji z nich uzdravil. V této souvislosti bychom mohli zdůraznit, že jestliže Jan Pavel II. je papežem, který v tomto století odvážným a pokorným gestem postavil hříchy křesťanů druhého tisíciletí před oči celého lidstva, je také papežem, který v tomto století více než všichni papežové minulosti poukázal ke svatosti Církve, když pozdvihl k počtě oltářů velkolepý počet svatých a blahoslavených.

Na druhé straně papež neprovedl jen jakési jednoduché očištění fasády Církve. Zavázal i budoucnost Církve, když požádal křesťany, aby se to, co se událo v minulosti jako urážka Boha a lidí, "už nikdy" nestalo. Tak s 12. březnem 2000 začala pro Církev, očištěnou ve své historické paměti Božím odpuštěním, nová cesta, jež bude muset být více věrná Evangeliumu a mít větší lásku vůči všem lidem, zvláště vůči těm, kteří kvůli křesťanům více trpěli v uplynulém tisíciletí. Křesťané budou muset podstoupit tuto cestu, přes smutky a úzkosti, které s sebou ponese, v radosti, že se jim dostalo Božího odpuštění, a v jistotě plné důvěry, že i prostřednictvím omylných a hříšných lidí Kristus se svým Duchem vede Církev k plnosti pravdy, lásky a svatosti. Není tedy pro křesťany důvod, aby byli znepokojeni ve své víře a otřeseni ve své lásce k Církvi.